

Житомирські адреси О. Ольжича

Обнадійливою прикметою нашої доби є поява на літературному обрії України імен У. Самчука, І. Багряного, Ю. Клена (Освальда Бургардта), Т. Осьмачки, Є. Маланюка, О. Ольжича, О. Теліги та інших письменників української діаспори. Це важливий крок на шляху до усвідомлення єдності процесу розвитку української літератури ХХ – ХХІ століть як на материковій Україні, так і в українському зарубіжжі.

Розвіяні холодними вітрами нашої трагічної історії, повертаються нині в лоно України її сини і дочки. Злітаються на крилах вітрів теплих, а тому, сподіваймося, – назавжди!

Так повелось із давнини, що видатні українці – апостоли духу, цвіт нації – знаходили визнання свого таланту далеко від рідної землі, а на батьківщині залишалися забутими або згадувалися з ярликом «націоналіст», «ворог народу», «духовний Квазімодо» тощо.

Серед названих письменників і діячів культури українського зарубіжжя особливе місце посідає постать Олега Ольжича – сина видатного українського поета-лірика Олександра Олеся (Кандиби). Сім'ю О. Олеся спіткала нелегка доля. Перебуваючи в Будапешті як аташе з питань культури УНР, письменник не повернувся додому через поразку молодої держави, бо добре знав, що його чекає на батьківщині. Син Олег, визнаний за рубежем талановитим ученим і поетом, в Україні протягом десятиліть згадувався як затятий націоналіст. До початку 90-х років небагатьом була відома лише коротка біографія О. Ольжича, написана ним 1930 року в Празі. У ній молодий учений зазначав, що „народився 8.07.1907 р. у м. Житомирі на Україні». Словацький дослідник творчості О. Ольжича М. Неврлий стверджує, що він „не раз потім із зворушенням згадував свій рідний Житомир і середньошкільне навчання в Пуці-Водиці біля Києва”: „... ніде нема теплішого неба, як над Україною...».

Олег Ольжич народився в старовинному місті Житомирі над тихоплинним Тетеревом. Для літературознавців залишилося загадкою, яким чином опинилася родина О. Олеся в Житомирі.

Поштовхом до активних пошуків місцевими краєзнавцями матеріалів про Житомирський період життя О. Ольжича став вечір його пам'яті, проведений у Житомирі 9 червня 1992 року за участю Л. Череватенка та сина О. Ольжича Олега з дружиною. До цієї роботи прилучилися краєзнавці М. Костриця, Г. Мокрицький, П. Король, Р. Кондратюк, працівники літературного музею І. Кунік та В. Тітов та ін. Результати пошуків були оприлюднені в газетах „Українське слово” (Київ), „Вільне слово” (Житомир), „Житомирщина”, журналі „Слово і час” (Київ, 1994, № 6) та інших часописах.

Встановлено, що дід майбутнього поета Антон Юхимович Свадковський оселився на Волині на початку 60-х років минулого

століття. Служив він мировим посередником у м. Старокостянтинові, де 8 листопада 1881 року народилася дочка Віра, яка в 1907 році стала дружиною О. Олеся. У 1886 році Антона Свадковського перевели на посаду мирового посередника Житомирського повіту й сім'я оселилася в Житомирі, найнявши квартиру в будинку на розі вулиць Старої і Малої Вільської (тепер вулиця Олега Ольжича). На жаль, будинок не зберігся до наших днів.

Віра (п'ята дитина в сім'ї Свадковських) була хворобливою й замкнутою в собі дівчиною. Навчаючись у Петербурзі на Вищих Бестужевських курсах, вона часто хворіла й була змушена лікуватися. Улітку 1902 року під час відпочинку в Слов'янську вона й познайомилася з О. Олесем. Молоді люди покохали один одного, листувалися та час від часу зустрічалися в Сумах, Петербурзі, Новоград-Волинську, Житомирі. Олександр Кандиба продовжував навчання в Харківському ветеринарному інституті, а Віра – на Бестужевських курсах. Не завжди їхні стосунки відзначалися взаєморозумінням, але наближення появи на світ дитини вирішило всі проблеми. У кінці грудня 1906 року Олександр приїхав до Петербурга й молоді люди одружилися. На пологи Віра приїхала до батьківського дому в Житомир і 8 липня 1907 року народила хлопчика. Новонародженому дали ім'я Олег, а батько лагідно називав його Лелекою. Охрестили хлопчика у Свято-Успенській церкві, нині діючій. У книзі метричних записів зазначається: „Олег. Род. 8 июля 1907 г., кр. 13 сентября. Студент Харьковского Ветеринарного Института Александр Кандыба и законная жена его Вера Антоновна, оба православные. Восприемники: дворяне Николай Антонович Свадковский и Ольга Антоновна Свадковская – девица». Як бачимо, хрещеним батьком і матір'ю Олега були його дядько і тітка.

Після закінчення інституту О. Олесь влаштувався ветеринаром на Київській бойні й наприкінці 1909 року перевіз сім'ю до Києва. Пізніше родина оселилась у мальовничій Пушці-Водиці, де Олег пішов до школи.

Роки, на які припадає дитинство О. Ольжича, були для України надзвичайно складними. Хлопчик був свідком багатьох драматичних подій, пізнав холод і голод 1921-1922-го років, на власні очі побачив розгул терору й післявоєнну розруху. У 1918 році мало не загинув батько, а в 1919 куля обірвала життя брата Віри Антонівни. Олександр Олесь шукав виходу із складної ситуації, і коли йому запропонували посаду культурного аташе в Будапешті, із радістю погодився. Після його від'їзду на нове місце роботи сім'я жилось особливо сутужно: мати згадувала пізніше, що Олег ходив до навколишніх сіл обмінювати домашні речі на продукти харчування, а їй доводилося збирати в лісі хмиз, щоб протопити грубку.

У 1923 році О. Олесь через організацію Міжнародного Червоного

Хреста домагається виїзду сім'ї закордон. У січні Олег із матір'ю прибули в Берлін, а потім із батьком виїхали до Чехо-Словаччини. З цього часу розпочинається еміграційний період життя й невтомної праці майбутнього вченого, поета та політичного діяча.

У 1924 році Олег вступає на філософський факультет Карлового університету, а також вивчає археологію та історію мистецтва. Ще в студентські роки він проводить археологічні розкопки в Галицькому Поділлі, вивчає експонати в західноєвропейських музеях. Здібному студенту по закінченню університету присвоюють ступінь доктора археології. Двадцятирічного доктора наук чекала блискуча кар'єра вченого, а перші вірші, написані в колі друзів по „празькій поетичній школі”, засвідчили поетичний дар молодого автора, неповторність його творчої палітри. Та йому судилась інша доля. Олег Ольжич обирає тернистий шлях державотворця й повністю віддає себе боротьбі за незалежність України. У 1929 році він вступає до Організації Українських націоналістів (мельниківців) і залишається вірним її ідеям до своєї трагічної загибелі.

Літературна творчість О. Ольжича поставила Україну в контекст світової духовності. У його поетичних творах відбито трагізм нашої історії. Поетичний світ О. Ольжича – це планетарність, порив, героїчний дух, сильний характер. Навіть у закам'янілості поет-археолог бачить нестримний рух уперед і нескінченність історії („Рінь”, „Шякунтала”).

Є в О. Ольжича лірична сповідь, виповнена синівською любов'ю до краю, де він народився й зростав і куди в 1941 році повернувся, щоб боротися за національне відродження й самостійну українську державу. Це диптих „Полісся”.

На осяяних схилах сон-зілля уже голубіє.

Вигинається небом над шумом соснових корон.

Ці бори золоті і ці шуми, що скліплюють вії,

Ці замріяні люди, що слова не чули: закон!

Тут земля тільки пестить, п'янить, вагітніє і родить.

Кожну гілочку мластю налив охмелілий тетрюк.

А далеко-далеко проходять народи,

І стрічається бурею зброя у тисячах рук.

Моє тіло струнке, мов посріблений гін осокову,

Рівно дихають груди, і кров тяжкоплинна, як мед, –

Доки кинуть і нас у степи, у мінливі простори,

Спрага моря, брокатів і збуджений порив вперед.

У вірші, як бачимо, поряд з ліричними настроями, викликаними спогадами про красу золотих поліських борів, голубе небо, сон-зілля,

оспіване в легендах, вчувається і „збуджений порив вперед”. Поет повен сили та віри, а спогади про дитинство для нього – вічне й чисте джерело духовності та боротьби ліричних героїв, у ролі яких він часто виступає сам. За кожним рядком його віршів стоїть історія віків, ознака сучасної його доби.

Поезія О. Ольжича, як підкреслює дослідник його творчості Миколаш Неврлий, – „де поезія високої культури, вона вимагає від читача певної ерудиції, знання історії, філософії, мистецтва”.

О. Ольжич – лірик і одночасно трагічний оптиміст. У його поезії відбито погляди на минулу й сучасну історію України, виражено життєву позицію автора. Епізодичні штрихи інтимної лірики, а пейзажної особливо, – те тло, яке допомагає усвідомити громадянську й державницьку позицію автора, розуміння сучасної йому дійсності.

О. Ольжич дуже тонко відчував, розумів і любив природу. Можливо, саме тому „його очі весь час випромінювали із себе загадкове сяйво безмежної і беззастережної віри у вічну красу, що знаходиться в природі...”, – згадує його дружина Катерина Білецька.

Поезію О. Ольжича умовно можна поділити на кілька циклів: а) інтимна лірика; б) історіософські вірші; в) вірші-декларації; г) сатиричні вірші. Його творчий набуток у царині поезії – невід’ємна частина нашої національної культури, багато сторінок якої ще не прочитано. За життя поета вийшли друком збірки „Рінь” (1935) і „Вежі” (1940), а посмертно – „Підзамчя” (1946), „Цитаделя духа” (1991). У 1994 році вперше в Україні було видано твори О. Ольжича, які ввійшли до збірки під назвою „Незнаному воякові”, післямову до неї написав літературознавець Л. Череватенко. До 100-річчя від дня народження поета у видавництві «Смолоскип» із передмовою Є. Сверстюка видруковано його «Вибрані твори», окремою книжкою вийшла праця «Дух руїни» з післямовою І. Дзюби, а у видавництві імені О. Теліги – збірка «Поезія. Проза» з передмовою М. Жулинського.

Олег Ольжич був не тільки вченим, поетом, але й полум’яним публіцистом. Його праці про освіту, виховання, літературознавство і культуру сповнені вболіванням за долю нашої духовності й самосвідомості. У його творчості з новою силою зазвучали заповіді Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки про роль поета та його пророчого слова в піднесенні суспільної свідомості. Створюючи героїчний тип сильної людини, героя-трагіка, героя-оптиміста, поет вірив у їхню незбагненну силу, високі потенційні можливості в боротьбі за національне відродження й українську державність:

«Захочеш – і будеш. В людині, – затям, – / Лежить невідгадана сила. / Зрослась небезпека з відважним життям, / Як з тілом смертельного крила)). Так визначав О. Ольжич своє естетичне й громадянське кредо.

Важливою сторінкою в подвижницькому житті О. Ольжича була

його діяльність на терені Організації українських націоналістів як одного з її активних провідників, він убачав ту силу, яка, на його думку, здатна піднести український народ на боротьбу за власну державу. Тому й сьогодні пророчо звучать його слова: «Державу не твориться в будучині, / Держава будується нині». У 1938-1939-х роках О. Ольжич бере активну участь у Карпатських подіях як керівник культурної рефентури. Про становлення й поразку Карпатської України він розповів у книзі „Карпатська Україна в боротьбі” й нарисі „Вояки-будівничі”. Вирвавшись з угорського полону, О. Ольжич поселився у Кракові й очолив підготовку до походу на Схід.

На початку Великої Вітчизняної війни провідні члени ОУН та похідні групи, здійснюючи свої плани боротьби за незалежність України, виїздили до східних областей, створювали там свої осередки. Серед перших місіонерів був і Олег Ольжич. У серпні 1941 року він прибув до міста свого дитинства – Житомира – й поселився на тихій Лермонтовській вулиці в будинку № 13. Одним із перших організаційних заходів, здійснених групою О. Ольжича в Житомирі, був випуск газети „Українське слово” (вийшло сімнадцять номерів). Редактором її став Іван Рогач. Друкувалася вона в Житомирі навіть після переїзду редакції в середині вересня 1941 року до Києва.

У період війни, як і в часи національного відродження 1917-1919 років, Житомир, а по суті вся область, знову стали ареною гострої боротьби різних угруповань. Тут діяли радянські партизанські загони й підпільні групи, осередки бандерівців і мельниківців та інші. Непогоджені дії всіх борців, здавалося б, за одну мету – визволення з-під ярма німецько-фашистських загарбників – часто призводили до трагічних наслідків. 30 вересня 1941 року, наприклад, на вулиці Михайлівській у Житомирі, недалеко від будинку Секретаріату керівництва ОУН було вбито членів Проводу полковника М. Сціборського й сотника О. Сеника-Грибівського. Їхня могила й зараз збереглася біля Житомирського Собору. Існує версія, що з ними мав бути й Олег Ольжич, але якась справа затримала його в секретаріаті й доля відвела йому ще три роки для життя та боротьби.

У 1935 році в циклі віршів „Незаномому воякові” Олег Ольжич згадав про трагічну подію, що сталася на Житомирщині 1921 року: «О, Націє, що над добро і над зло, / Над долю і ласку і кару, / Поставила тих, що їх сотні лягло / У дні незабутні Базару». Базар – це невеличке поліське містечко (нині Малинський район на Житомирщині). Узимку 1921 року червоноармійська частина, яку очолював Г. Котовський, оточила й розгромила біля нього загін генерал-хорунжого Тютюнника, що пробивався до Києва. Біля чотирьохсот полонених, учасників другого зимового походу, було зачинено в церкві, а потім розстріляно. Могили, звичайно, зрівняли із

землею. Нова поліська трагедія розігралася біля цього містечка пізньої осені 1941 року.

Ліквідувавши Українську Національну Раду, німецько-фашистські загарбники посилили терор проти українських патріотів, і з кожним днем їх дедалі більше потрапляло до фашистських застінків. Незважаючи на це, провідники ОУН на Житомирщині вирішили впорядкувати могилу жертв Базарської трагедії 1921 року, провести біля неї під жовто-блакитними прапорами маніфестацію національної солідарності. В акції взяло участь місцеве населення, представники з Житомира та інших районів області. Роздратовані такою зухвалістю німецькі окупаційні власті повели ще масованіший наступ на національно-визвольних рух і його осередки. По всій Житомирщині було проведено повальні арешти. Масові розстріли учасників маніфестації фашисти провели в Житомирі, Базарі, Радомишлі та інших містах. Загибло більше 700 чоловік.

Смертельна загроза нависла й над О. Ольжичем. Відчуваючи небезпеку, він перебрався з Житомира до Києва й наказав членам ОУН перейти в підпілля або виїхати з України. Сам щодня ризикував життям. Після розгрому газети „Українське слово” і Спілки письменників, очолюваної О. Телігою, О. Ольжич у березні 1942 року залишив Київ.

Для Олега Ольжича чужою була філософія „зуб за зуб”. Не спокусився він принести волю українському народові на німецьких багнетах, від яких сам і загинув. У боротьбі за самостійну українську державу він очолював сили конструктивні, будівничі й виступав проти сил руйнівних.

Починаючи з червня 1994 року – дати загибелі О. Ольжича у фашистському таборі Заксенхаузен, у Житомирі проведено цілий ряд заходів, що відкрили завісу над його подвижницьким життям, зняли тінь упередженості. У державному університеті та обласній науковій бібліотеці відбулися наукові конференції, що сприяли популяризації поетичної творчості О. Ольжича, яка, безперечно, уже посіла належне місце в українській літературі. Ішлося й про підпільну діяльність О. Ольжича та його друзів у Житомирі. У липні 1995 року на території Свято-Успенської церкви, де хрестили Олега, встановлено меморіальну дошку з написом: „У цій церкві хрещено Олега Ольжича. 1907-1944. Український поет, учений, провідник ОУН. Закатований у фашистському концтаборі за організацію спротиву окупантам”. Увічнено пам'ять про О. Ольжича й у назвах вулиць у Житомирі та Новограді-Волинському.

Життєвий шлях Олега Ольжича – це подвиг, вартий уваги нових поколінь, а смерть – це смерть переможця на полі бою за незалежну Українську державу.

